

Konu: **Kadim Diller ve Yazılar**

Yazı: **16**

Gizemli Etrüsk dili

Doç. Dr. Haluk Berkmen

Etrüsk kültürü ve dili üzerine 1927'den beri İtalya'nın Floransa kentinde ciddi bilimsel çalışmalar yapılmaktadır. **L'Institut di Studi Etruschi ed Italici** her yıl *Studi Etruschi* adlı bir dergi yayınlamakta, en son buluşların tartışıldığı kongreler ve bilimsel toplantılar düzenlemektedir (1).

Etrüsk halkı hakkında bilinen, İtalya'nın şimdiki Toskana bölgesinde yaklaşık M.Ö. 1000 ile M.Ö. 100 yılları arasında yaşamış oldukları ve birçok kültür eseri bıraktıktan sonra tarih sahnesinden silinip Romalılara karışmış olduklarıdır. Etrüsk ülkesi olarak tanımlanabilecek ana bölgenin sınırlarını kuzeyde Arno ve doğuda Tiber dereleri, batıda Tiran denizi ve güneyde Roma şehri oluşturuyordu. Etkin oldukları bölgeler ise, batıda Elba ve Korsika adaları, kuzeyde Piacenza, Parma ve Bologna şehirleri, kuzeydoğuda Ancona, Ravenna ve Adria şehirleri ile güneyde Napoli ile Pompei sayılabilir (2).

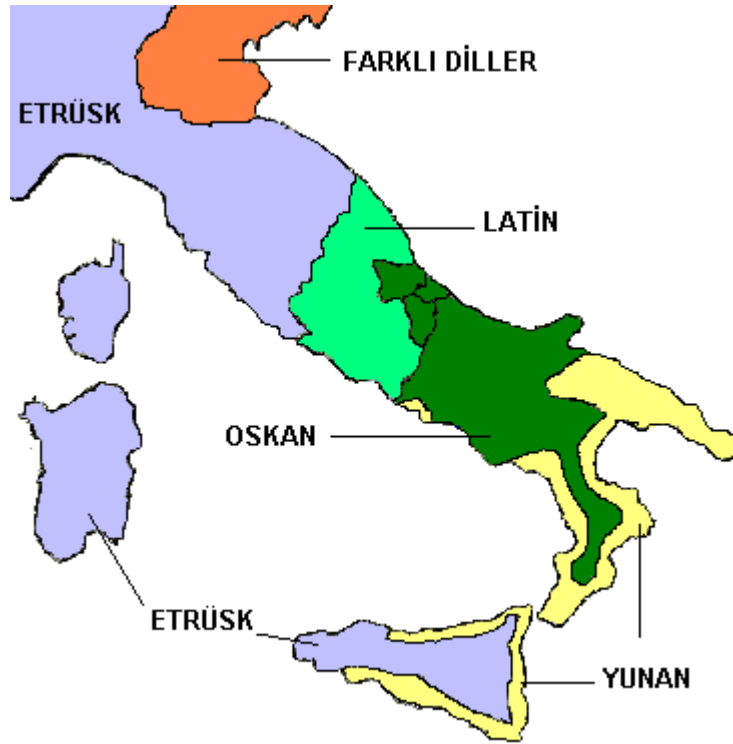
Romalıların **Etrusci** veya **Tursci** diye adlandırdıkları bu halkın İtalya yarımadasına ne zaman ve nasıl geldikleri hâlâ kesin bir şekilde bilinmemektedir. Üç olasılık üzerinde durulmakta ancak sadece ikisi, destekleyici kanıtlara sahip olmaları itibarıyla, ciddi kabul edilmektedirler. Bunlardan biri; Etrüsklerin deniz yoluyla Anadolu yarımadasından gelmiş oldukları, diğeri ise kuzeyden –İsviçre Alpleri üzerinden-kuzeydoğu Karadeniz bölgelerinden başlayarak Trakya'ya ve İtalya'ya yayılmış olduklarıdır. Üçüncü, fakat tartışmaya en açık olan olasılık Etrüsklerin yerli halk oldukları ve hiçbir yerden gelmedikleridir.

Birinci görüş tarihçi Herodot tarafından ortaya atılmıştır (3). Etrüsk alfabesindeki bazı harflerin bir batı Anadolu kültürü olan Lidya alfabesindeki harflere benzemesi ve son dönem Etrüsk sanatında İyon sanatına benzer motiflerin görülmesi birinci görüşü savunanlara güç vermektedir. İkinci görüşe destek olarak, İsviçre'nin Chur şehrinde (okunuşu 'Kur'), kuzey İtalya'nın Val Camonica ile Piacenza bölgelerinde erken dönem Etrüsk sanat eserlerine ve yazı tarzına rastlanmış olması gösterilebilir. Chur müzesinde bulunan yazılı taşlar (steleler) üzerinde Etrüsk harfleri ile hemen hemen aynı olan şekiller bulunmakta, anlamları halen çözüm beklemektedir. Etrüsk dilinin Hint-Avrupa dil grubuna ait olmadığı ve ne Yunancaya ne de Latinceye benzediği,

Ural-Altay dil grubuna ait pek çok özelliğe sahip olduğu saptanmış durumdadır. Hem dilleri hem de gelenekleri bakımından Etrüsklerin Asya kökenli bir halk olduğu görüşü günümüzde gittikçe daha çok taraftar toplamaktadır.

Osk'lar ve Etrüsk'ler

Etrüsklerin komşusu olan Osk'lar İtalya yarımadasının güney bölgelerinde yaşıyorlardı. Haritada M.Ö. 500'lü yıllardaki durumu ve bölgede konuşulan dilleri görmekteyiz. Osk toplumu kuzeyden Roma (Latin) toplumunun güneyden ise Yunan (Helen) toplumunun baskısı altında idiler. Anadolu kıyılarından ve Yunanistan üstünden güney İtalya kıyılarına gelen Yunan halkı var olabilmek için yerli halktan daha saldırgan olmak zorunda idi. Kendilerine yer açmak istiyorlardı. Yerli halk olan Osk'lar ise yerleşik düzenleri içinde gündelik yaşamlarına devam ediyorlardı. Aynı genişleme arzusunu Osk'lar ile Etrüsk'ler arasına sıkışmış olan Roma toplumu da taşıyordu. Bu hırsla, hızla yayılarak sadece Oskları değil, aynı zamanda Etrüskleri de yok ettiler.

Osk adı **OKH** adının Latinler tarafından yumuşatılmış şeklidir. Etrüsk adının da **E-TUR-OSK** (Tur ve Ok'lar) olduğu görüşündeyim. Hem isim benzerliği hem de sanat benzerliği, Etrüsklerin ve Oskların Ön-Türk toplulukları olduklarını gösteriyor. Zaten, Osk abecesindeki işaretler Etrüsk abecesindekilerle hemen hemen aynı olup, her iki abecenin kökeni de Ön-Türk damgalarıdır. Şu halde Etrüsk milleti aslında OK ve TUR halkından oluşmuş karma bir topluluktur. İki toplum arasında beraberlik yerine rekabet olduğundan Roma ordularına kolay yem oldular ve tarih

sahnesinden silindiler. Bu durum kuzey Amerika'ya gelen Avrupalı halkın kıızılderilileri yok edişine benzer. Orada da yeni gelenler aktif ve saldırgan olmuş, yerli halkın rekabet duygularından yararlanmıştı. Aynı durumu Japon adalarına Asya kıtasından göç edip gelen Japonların **Aynu** halkını yok edişinde görüyoruz. Aynu dili, Japonca gibi, Asya kökenli olup Altay dil gurubuna aittir.

Etrüsk alfabesi incelendiğinde iki ayrı dönem göze çarpmaktadır. M.Ö. 8. ile 5. yüzyıllar arasında ortaya çıkan "erken şekiller dönemi" ve M.Ö. 5. yüzyıldan itibaren beliren "geç şekiller dönemi" tanımlanabilir (4, sayfa 296). Erken döneme ait şekiller harf haline dönüşmeden önce soy, boy, oba veya oymak belirten simgeler olarak hem sürü hayvanlarına hem de insanlara dağlama veya dövme yoluyla kakılmıştır.

'Tamga' denen ve **tam kavram** içeren Etrüsk yazısındaki harfler/işaretler ile Asyadaki taşlara kazılmış Orhon (Türk) yazıtlarının harfleri arasında çarpıcı benzerlikler bulunmaktadır. Bu görüşü destekleyen iki örneği kendi yorumumla altta sunmakla yetineceğim.

Orhun Yazısı

Etrüsk yazısı günümüzde halen okunabilmiş değildir. Nedeni ise şekillerin Yunan ve Latin harflerine benzemelerinden dolayı onları harf olarak görmeleri ve o şekilde seslendirmeleridir. Oysa ki, Etrüsk yazısı bir harf yazısı değildir. Bir hece yazısıdır. Yani her işaret bir hece olduğu gibi, üstelik her bir hece anlam içeren bir kök sözcüktür. Yazıdaki işaretleri, bu bakımdan, harf olarak okumaya çalışmak yanılığa neden olabilir. Yazıdaki erken şekiller birer anlamlı 'damga' iken, zamanla anlam kaybına uğrayarak harflere dönüşmüşlerdir. Aynı durum 38 heceli Orhun kitabelerindeki yazı için de söz konusudur.

ORHUN ABECESİ					
	↵	A and E		↵	1 & 2 Ç
	↵	E and I		↵	1 & 2 M
	↵	O and U		↵	1 & 2 P
	↵	Ö and Ü		↵	1 & 2 Ş
B1	↵	↵	B2	↵	1 & 2 Z
D1	↵	↵	D2	↵	İÇ, Çİ Ç
G1	↵	↵	G2	↵	IKH, KHI Q
Q	↵	↵	K	↵	LT, LD
L1	↵	↵	L2	↵	NÇ
N1	↵	↵	N2	↵	NT, ND
R1	↵	↵	R2	↵	ING
S1	↵	↵	S2	↵	NYI
T1	↵	↵	T2	↵	ÖK, ÜK
Y1	↵	↵	Y2	↵	OKH, UKH

Orhun abecesinde hece olarak okunan sessiz harfler ince veya kalın seslilerle telaffuz edilir. Yandaki tabloda kalın seslilerle (a, ı, o, u) okunanlar 1 ve ince seslilerle (e, i, ö, ü) okunanlar 2 ile belirtilmiştir. Örneğin, B1 işareti ab, ıb, ob, ub, ba, bı, bo, bu, olarak sekiz farklı şekilde telaffuz edilebilir. A ile E seslileri için tek bir işaret bulunmasının nedeni ise Türkçe ses uyumuna göre aynı sözcükte A ile E'nin birlikte bulunmayışından dolayıdır. Ayrıca bu işaretlerin birçoğu kök sözcük halen dilimizde yaşamaktadırlar. Örneğin, Y1 'ay' olarak okunabilir ve şekli de yarım aya benzer. OKH olarak okunan

işaret bildiğimiz oktur. Keza Ç, uç veya üç olarak okunabilen işaretin üç kollu olduğunu görüyoruz. Bu tür ilişkilerin alıntı olmadığı, tesadüfen oluşmadığı zaman içinde şuurlu şekilde oluşturuldukları görüşündeyim.

Etrüsk Aynası

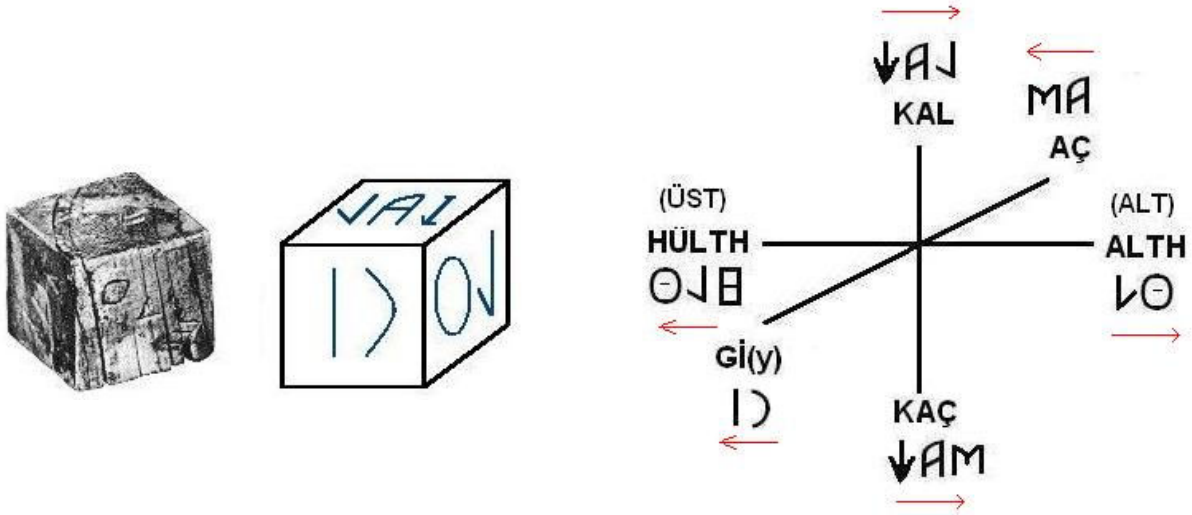
Resimde Vulci şehrinde bulunmuş Etrüsk aynasının arka yüzü görülüyor. Bir ciğer veya kürek kemiği üzerine eğilmiş kanatlı bir yaşlı adam görmekteyiz. Sakallı ve kanatlı bu kişi fal bakan bir şaman olsa gerek. Fal sayesinde saklı bilgiler açığa çıkarılırlar. Yani falcı saklanana bilen kişidir. Yazı Orhun yazısında olduğu gibi sağdan sola doğru okunması gerekir. Soldan sağa doğru okuyan Etrüskologlar bu sözü /Çalkas/ olarak okumuşlar ve özel isim olduğu sonucuna varmışlardır (1, sayfa 14). Oysaki sağdan sola doğru okunursa Türkçe'ye uygun bir söz olan "**saklaç**" sözü ortaya çıkar.

Soldaki ilk harf Ön-Türkçe OZ damgasıdır ve hem Yunan Sigma hem de Etrüsk ve Latin S harfini oluşturmuştur. İkinci harf A harfidir ve Etrüsk abecesinden Latin abecesine geçmiştir. Üçüncü harf OK damgasıdır. Zamanla K harfine dönüşmüştür. Nitekim, Etrüsk abecesinde bu işaretin K olarak okunduğunu Etrüskologlar da kabul eder. Dördüncü damga Orhon abecesindeki kalın L1 harfidir. Son damga ise Orhon kitabelerindeki Ç sesini veren damgadır. Böylece, aynadaki kanatlı şahsın alelade bir kişi olmadığını ve ruhlar dünyasına uçabilen gelecekte haber getiren bir şaman olduğu ve saklı bilgileri açmak yetisine sahip olduğu sonucuna varıyoruz. "Saklaç" sözüne gelince, anlamı "**saklı olanı aç**" olup doğrudan şamanın falcılık güçlerine işaret eder. Bugün dahi Türkçe'de "sakla" ve "aç" sözcüklerinin varlığı, Etrüsk dilinin Ön-Türk dili olduğuna işaret eder. "**sak**" kök sözcüğü **gizleyen** anlamını taşıyor. Fransızca "**sac**" sözü (okunuşu sak) **torba** demektir ve içine konan eşyayı gizler. Latince "**saccus**" ve İngilizce "**sack**" sözcükleri de torba demektirler.

Etrüsklerin Asya halkı ile olan ortak olan birçok kültür bağları vardı. Ölülerini Kurgan benzeri Tümülüslerde gömmeleri, ata bir binek hayvanına verilen önemden çok daha fazla önem vermeleri, hatta bazı mezarlarda insan ile atın birlikte gömülmüş olması örnek olarak gösterilebilir. Bu özelliklerin ve geleneklerin özellikle Erken-Etrüsk döneminde yaygın oldukları, Geç-Etrüsk döneminde kayboldukları saptanmıştır. Nedeni ise M.Ö. 5. yüzyıl boyunca Etrurya'ya doğu Akdeniz ve özellikle batı Anadolu bölgelerinden yoğun göçlerin gerçekleşmiş olması ve Roma'nın bu tarihten itibaren Etrüsk kültürü üzerindeki etkinliğini arttırmış olmasıdır (4).

Etrüsk Zarı

Üstte solda Etrüsk zarı ve sağında üzerindeki şekillerle çizimi görülüyor.

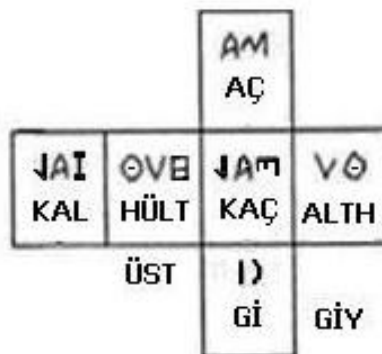
Sağdaki çizimde ise zar üzerindeki şekillerin okunuşu bulunuyor(5).

Bu zardaki sözcükleri karşılıklı olarak yorumladığımızda güreş sırasında uygulanması istenen emirler oldukları sonucuna ulaşıyoruz.

- KAL:** Yerinde kal ve güreş,
- KAÇ:** Minderde kaçarak güreş,
- ÜST:** Güreşe üstte başla,
- ALT:** Güreşe altta başla,
- AÇ:** Güreşe çıplak başla,
- GI(y):** Güreşe giyinik başla.

Hülth (üst) sözündeki H sesini veren kare şekil Orhun abecesinde bulunmuyor. Nedeni ise Orhun Türkçesinde ince H sesi yerine K ile H bileşimi olan ve genizden telaffuz edilen KH sesinin bulunmasıdır. Nitekim bu ses bazı lehçelerde K bazı lehçelerde H şekline dönüşmüştür. Örnek olarak, aslı KHAN olan sözcüğün Han veya Kagan şeklinde dönüştüğünü biliyoruz.

Keza M harfine benzeyen ve Ç olarak okunan şeklin aslında üç kollu "uç" damgası olduğu Orhun yazısı yorumlanırken belirtilmiştir. Bu şeklin bazen yukarı doğru bazen de aşağı doğru, hatta yana doğru çizildiği bilinmektedir. Altta solda kendi yorumum olan Etrüsk zarının açılımını ve sağında çıplak güreşen iki Etrüsk güreşçisinin remini görmekteyiz. Bu resim orijinal bir Etrüsk mezarının duvarında bulunmaktadır (6).

Haluk Berkmen

Son olarak Etrüsk dilinden Latince'ye geçmiş olan birkaç sözcüğü örnek olarak vereyim:

Capedo = Adak kabı, **Capena** = Roma kapısı, **Capsa** = Kitap kabı, **Capis** = Kulplu kap, **Tutamen** = Tutan ve koruyan, **Tutela** = Koruyan bakıcı kadın, **Tutor** = Koruyan erkek, **Tactus** = takan veya dokunan, **Tarquin** = Tarkan (Etrüsk adı ve iki adet Roma kral adı), **Atavus** = Erkek ata, **Atavia** = Dişi ata, **Atlas** = Dev bir yönetici, **Avar** = hasis (varlığına bağlı olan), **Turbator** = Rahat bozan, **Turbidus** = Kargaşa yaratan, **Turbulentus** = Karmaşa içinde olan, **Turma** = Atlı birliği (durmayan).

Kaynaklar:

- (1) **Les Etrusques**, Jean-Paul Thuillier, Galimard 1990. ISBN: 2-07-0530264.
- (2) **The Eternal Etruscans**, Rick Gore, *National Geographic*, Haziran 1988.
- (3) **Dictionnaire Illustré Latin Français**, Félix Gaffiot, Librairie Hachette.
- (4) **Voices in Stone**, Ernst Döbelhofer, Granada 1973, ISBN: 0-586-08119-4.
- (5) **The Etruscans**, Ellen Macnamara, British Museum Publication, sayfa 14.
- (6) **The Etruscans**, Kaynak 5, sayfa 35.